

ADALÉKOK A KIS HERCEG PSZICHOLÓGIAI MEGKÖZELÍTÉSÉHEZ

PETŐFI S. JÁNOS

1. Egy adott szöveg *spekulatív* pszichológiai megközelítése három szempontból történhet: pszichológiai elemzés tárgyát képezheti maga az, *amiről a szöveg szól*, elemezhető pszichológiai szempontból az *alkotó és a szöveg kapcsolata*, közelebből az, hogy milyen pszichikai indítékok, motivációk játszhattak közre abban, hogy az alkotó azt és úgy írta meg, amit és ahogy megírt, végül elemezhető *a szöveg és a befogadó* kapcsolata, közelebből az, hogy milyen pszichikai diszpozíciójú olvasóból feltehetően milyen hatást válthat ki az adott szöveg befogadása. – Ami ez utóbbi szempontot illeti, arra vonatkozóan természetesen elképzelhetők empirikus pszichológiai vizsgálatok is, amelyeknek tárgya az adott szöveg befogadásának egy-egy adott befogadócsoporthoz kifejtett hatása lehet.

A következőkben két olyan könyvre kívánok röviden utalni, amely az alkotó (jelen esetben Antoine de Saint-Exupéry) és a szöveg (jelen esetben *A kis herceg*) kapcsolatát kívánja pszichológiai szempontból megközelíteni.

2. Az egyik könyv MARIE-LOUISE VON FRANZnak 1970-ben Bostonban angol nyelven megjelent *Puer Aeternus* című munkája. A szerző az analitikus pszichológia fő képviselőinek egyike, JUNG tanítványa. Az – angol és német kiadás összevetése alapján készült, 1989-ben megjelent – olasz fordítás (ez állt rendelkezésemre) címében (*L'Eterno Fanciullo – l'archetipo del Puer aeternus*) az „archetípus” szóval indirekt módon jelzi a szerző jungiánus voltát.

A *Puer Aeternus* mintegy felét kitevő első négy fejezete, ahogy azt a fejezetcímek – „Az a csillagokról jött kis herceg”, „A bárány mint szimbólum”, „A majomkenyérfa és a rózsza”, „A vulkán és a róka témája kapcsán” – is jelzik, *A kis herceggel*, pontosabban Antoine de Saint-Exupéry és „A kis herceg” című műve kapcsolatának pszichológiai interpretációjával foglalkozik.

Amikor Saint-Exupéry a kis herceggel találkozik – olvashatjuk IDA REGINA ZOCCOLI FRANCESINI a *Puer Aeternus*hoz írt bevezetőjének ezekre a fejezetekre utaló részében – alig több mint harmincéves, a Szaharában van, repülője elromlott, ezer mérföldre az emberektől, fogytán van inni való vize, mindenképpen meg kell javítania gépe motorját, ha életben akar maradni: „*C'était pour moi une question de vie ou de mort*” – írja. Pontosan az, ami az emberekkel történik: elérve életük feléhez, nem várhatnak már segítséget másától, rá kell hogy hagyatkozzanak a maguk erejére. Ez az a pillanat, amikor bátorságot kell gyűjteni, amikor meg kell ragadni a szerszámokat, és meg kell javítani a motort. De ebben az oly nehéz és oly bonyolult helyzetben narrátorunk furcsa, kedves kis hangot hall, s látja, hogy megjelenik előtte egy Napóleon módjára öltözött fura

kis emberke: a gyermekkor Árnýéka, aki egy egyáltalán nem várt kéréssel áll elő: „*Dessine moi un mouton*”.

Ízelítőül a könyvből lássuk itt kivonatatosan a harmadik fejezetnek a rózsával foglalkozó részét.

A továbbiakban megtudjuk – írja a szerző –, hogy valójában a B – 612-es bolygón az élet nem is annyira egyhangú, mert a kis herceg elárulja Saint-Exupérynek hogy azon nő egy rózsza. Egy szép napon egy rózsamag az űrből a kisbolygóra érkezett, kihajtott, és lassan-lassan nőni kezdett, míg nem a bájos kis virág kibontotta teljes szépségét. A kis herceg újra és újra kérde Saint-Exupéryt, hogy a bárányok megeszik-e a rózsákat. Ha az ő báránya azt tenné, nem vihetné magával; a bárányok meg kell egyék a majomkenyérfa hajtásait, de nem a rózsákat! Így félelmén keresztül a kis herceg indirekt módon fedi fel, hogy bolygóján egy rózsza nő. Ezután folytatódik a leírás.

[A szerző itt a kis herceg és a rózsza találkozását és párbeszédét leíró 8. fejezetet idézi szinte teljes terjedelmében, majd így folytatja.]

Világos, hogy Saint-Exupéry itt a nővel kapcsolatos tapasztalataira, Animája első projekciójára utal, és arra, hogy mindez milyen nehéz volt számára. Felfedi, hogy nem volt kellőképpen érett, sem ami a rózsza hiúságát és szeszélyességét, sem ami atraktivitását és szépségét illeti. Több más neve mellett feleségét Rózsának is hívták, házasságuk igen romantikus körülmények között jött létre.

Mínhogy rózsája szeszélyességétől nagyon szenvedett, a kis herceg elhatározta, hogy elhagyja bolygóját. Egy költöző madárba kapaszkodott, és messzire vitette magát vele; ily módon jutott a Földre. Íme váratlanul megtudjuk, hogy azért került a Földre, mert nem tudta tovább elviselni a virágot. A bizarrság és mindaz a nehézség, amit a virágba zárt fennhéjázó hercegnő jelentett neki, arra készítette, hogy elmeneküljön bolygójáról. A rózsza is meglehetősen szomorú, amikor otthagyja, de nem mutatja. A könyv a következőket mondja el.

[A szerző ezután a 9. fejezetet idézi teljes terjedelmében, és így folytatja.]

Ez abszolút tökéletes leírása egy két szerető közötti olyan viszonynak, amelyben az egyik gyötri a másikat. Mindketten szenvednek szívük mélyén, de gőgösebbek annál, mintsem egy békülékeny gesztust tennének, vagy talán nem képesek rá: Animus és Anima, egyik a másik ellen. A nem kielégítő emberi érzés hiánya vagy a csekély élettapasztalat következtében gyakran megtörténik, hogy fiatalok, akik egy ilyen szituációban találják magukat, nem tudják, hogy kerüljenek ki a nehéz helyzetből, és szakítással reagálnak egy alkalmi ellentétre. Ez a vége sok korai szerelmi kapcsolatnak. A fejezet ragyogó módon írja le az Anima tipikus szeszélyességét és hiúságát is. Anima úrnő általában a bizarr infantilizmus egy bizonyos dózisének kifejezésre juttatója, annak az irracionális magatartás-

nak, amelyet a különösen férfias típusú férfiak gyakran kedvelnek, mint-hogy az racionális életük monotonijával szemben egyfajta kompenzációt nyújt; ez a magatartás azonban elviselhetetlen infantilizmusnak is bizonyulhat. Az elbeszélés rózsája éppoly infantilis, mint a kis herceg, ezért kell elválniuk.

Ezután következik a „rózsa” szimbólum történeti értelmezése.

Az ókorban a rózsa Vénusznak és az isteni ifjú Érosznak (Cupidónak) a kultuszához tartozott. A dionüszoszi misztériumokban, miként Ízisz kultuszában is, szerepet játszott (Dionüszosz, mint ismeretes, annak az ifjúnak a képmása, aki korán hal meg). A kereszténység korában a rózsa szimbóluma két aspektusra hasadt: egyrészt a Szűzanya és az isteni szerelem szimbólumává vált, másrészt a földi élvezetekéé, a vénuszi aspektusé. Egy középkori szerző a tüskékre utalva a következőket írja „(...) így a szerelem örömeiből nem hiányzik sohasem egy kis keserűség”.

Az antik szimbólumok keresztény asszimilációja általában a következőképpen megy végbe: a szimbólum két részre bomlik, amelyek közül egyik a ‘rossz’, a másik a ‘jó’ jelképévé válik. Míg az ókor felfogása szerint és a kereszténységet megelőző korban a pozitív és negatív aspektusok szoros egységet képeztek, a keresztény tudat megvilágításában ez a kettő egymástól elkülönült. Ennek következtében a középkori szimbólumok zöme ellentmondásos: az oroszán egyidejűleg a démon és Krisztus szimbóluma; a rózsa Szűz Máriaé és a földi szerelemé; a galamb a Szentléleké és a kéjelgésé stb. Sorra véve a szimbólumokat, mindegyiknek megtalálható az ellentétpárja. Elbeszélésünk rózsájának négy tövise van, azaz *mandala* formájú. – Ez okból a mitologikus szimbolikában az Én szimbóluma is, gyakran olyan hely szimbóluma, ahol egy benső misztikus transzformáció megy végbe. A mi esetünkben azonban a rózsa, hasonlóan a csillagokról jött gyermekhez, az Animának nagyon infantilis, nagyon kevéssé érett aspektusát szimbolizálja, ami miatt e kettő, hogy éretté válhasson, el kell hogy váljon egymástól. Az adott helyzetben a belső totalitásnak csupán anticipációját reprezentálják, még nem a realizációját.

3. A másik könyv EUGEN DREWERMANN és INGRITT NEUHAUS: *Das Eigentliche ist unsichtbar. Der Kleine Prinz tiefenpsychologisch gedeutet* [A tulajdonképpeni a láthatatlan. A kis herceg mélypszichológiai értelmezése] című, első ízben 1984-ben a Herder Kiadónál megjelent munkája. Maga a szöveg DREWERMANN-tól származik, INGRITT NEUHAUS nagyon érdekes batikkép illusztrációkat készített a szöveghez.

Hogy ebben az esetben sem egy ‘akármiféle’ pszichológiai megközelítéssel van dolgunk, azt többek között a következő tények támasztják alá: DREWERMANN számos exegetikai–pszichoanalitikai–filozófiai munka szerzője (lásd többek között: *Psychoanalyse und Moraltheologie*, 3 kötet, *Tiefenpsychologie und Exegese*, 2 kötet), INGRITT NEUHAUS-szal együtt pedig Grimm meséinek mélypszichológiai analiziséről publikált egy többkötetes művet; Herder (Freiburg – Basel – Wien) egy nagy tekintélyű vallásorientációjú kiadó; az alábbi ismertetéshez rendelkezésemre álló könyv a szóban forgó mű 1992-ben megjelent 15. kiadása (!).

A 'kis herceg'-nek élnie kell tudni itt a Földön – olvashatjuk a könyv bevezetőjének végén – ez a középponti célja ennek a teológiai és mélypszichológiai esszének, amely szóban és képben Exupéry híres meseelbeszélésének sűrített szimbolikáját a saját éltünkre vonatkoztatva kívánja továbbálmódni.

A könyv a következő hét fejezetre tagolódik: *A jó hír*: 1. A királyi gyermek – Egy kvázi vallásos újrafelfedezés, 2. A felnőttek – Az egyedüllét portréi, 3. A sivatag bölcsessége és a szeretet felderítő útja, 4. Életről és halálról avagy ablak a csillagokra; *Kérdések és elemzések*: 1. A rózsza titka, 2. Az Ikarusz titka, 3. A „Sivatagi város” és az „égi Jeruzsálem” között. – Lássuk ebben az esetben is röviden „A rózsza titka” című fejezetet.

Voltaképpen a „kis herceg” meséjében – vezeti be e fejezetet a szerző – csak egy központi titok van – minden egyéb arra rakódik rá, abból következik, vagy arra vonatkozó reakció –, és ez a lényegét tekintve misztérium a titokzatos „rózsza” képében virágzik. A rózsza az, amely a „naplementék” reményeit és szomorúságát, a szeretet tudását és a szeretet utáni vágy kiélégítetlenségét meghatározza, a rózsza az, amely Exupéry gondolataiban és alkotásában valamennyi csúcspont és mélypont, törés és ellentmondás háttérben mágikus alakot ölt. A rózsának ezt a titkát az ember természetesen csak a pszichoanalízis szemével képes felfedni, de azzal egyértelműen és világosan: éspedig mint az anya titkát.

Bizonyos értelemben a „kis herceg” történetét, mint titkosírással írt gyermekkorra való emlékezést, mint egyféle privát megújulás-álmot olvashatjuk.

[...]

A pszichoanalitikus anamnézis számára különös jelentőségűek az úgynevezett elfedő emlékezések – szimbolikusan titkosított közlemények, amelyek gyakran többéves kora gyermekkori életrajzot pszichikai jelentésében egyetlen jelenetté sűrítene. Úgy tűnik, hogy ez a helyzet Exupéry gyermekkori vízióját illetően is. Irtózatos kígyóról van szó, amely a trópusi őserdő füledt éghajlati viszonyai között zsákmányát élve nyeli el. Egyetlen szimbólumból ugyan sohasem lehet egy pszichikai állapotra biztosan következtetni; ha azonban ezzel a képpel az ember egy gyermek-álomban „A kis herceg” első oldalán találkozik, szinte kényszerítő erővel kínálkozik a feltevés, hogy ez az óriási kígyóalak voltaképpen csak az anya lehet; zsákmánya pedig, amelyet élve nyel el, természetesen a gyermeke – egy óriási elefántbébi, amelynek soha nem volt szabad gyerekek lennie, hanem épphogy világra jött, „nagy és erős” kellett legyen, hogy anyja szeretet és élet-„tartalom” iránti éhségét létével csillapítsa.

[...]

Sorra kell venni a „kis herceg”-nek a rózsza bolygójára vonatkozó emlékezéseit, hogy mintegy az óriáskígyó szimbóluma kiegészítéseként egy sor ‘titkosított’ információt nyerjünk Exupérynek anyjához fűződő viszonyáról. Természetesen nem lehet a „kis herceg” alakját egyszerűen Exupéry gyermekkori énjével azonosítani; de aligha vitathatja valaki, hogy mindabban, amit a „kis herceg” a bolygójáról elmesél, pszichológiailag Exupéry gyermekkori benyomásai, s ezek között különösképpen anyjára vonatkozó emlékei sűrűsödnek képekké.

A szerző ezután valóban sorra veszi ezeket az emlékezéseket, minden alkalommal elemezve, hogy milyen szenvedést okozott a kis hercegnek rózsája viselkedése, de kiemelve azt is, hogy a helyzet megoldhatatlanságáért sohasem a rózsát hibáztatta, hanem önmagát – ebben is az anyja ellen lázadni nem tudó fiú anyaszeretetének (anyaszerelmének) megnyilvánulását látva.

Arra, hogy egy ilyen „rózsa”-anyával együtt lehessen élni, csak egy mód kínálkozna: az anya szavait nem lenne szabad olyan komolyan venni; gyakran nem kellene odafigyelni, vagy mint „vesszőparipát” figyelmen kívül kellene hagyni; ehelyett azt kellene sokkal inkább szem előtt tartani, hogy milyen szeretetre méltó a „rózsa”, hogy milyen csodálatos klímát tud teremteni; azt kellene felfogni tudni, hogy szemrehányásai, depressziója is (sőt olykor éppen azok) a „gyengédségnek”, a „szeretetnek” a kifejezései; ahhoz azonban, hogy így tudjunk érezni, szabadként és függetlenként kellene a „rózsához” közeledni tudni. Míg gyermek, egyetlen gyermek sem képes azonban erre, és a „kis herceg” a „rózsához” fűződő kapcsolatának tragédiáját találóan foglalja össze a következő megrázó szavakban: „Túl fiatal voltam ahhoz, hogy szeretni tudtam volna.”

E fejezet befejező részében ezután DREWERMANN Exupérynek anyjához írott leveleiből (beleértve a felnőtt korában írott leveleket is) idézett részletekkel támasztja alá mélypszichológiai elemzése megállapításait.

4. Tudom, hogy az összefüggéseikből kiragadott részletek, ha nem is hamisítják meg az eredeti *teljes* szöveg értelmét, arról teljes képet nem adhatnak. Ennek ellenére remélem, hogy a két könyvből vett idézetek érzékeltetni tudják szerzőik pszichológiai szövegmegközelítésének sajátos jegeit.

CONTRIBUTION TO THE PSYCHOLOGICAL APPROACH OF *LE PETIT PRINCE*

JÁNOS S. PETŐFI

Some psychological comments on Antoine de Saint-Exupéry's *Le Petit Prince* are given in this study concentrating first of all on the connection between author and text.

